עדים זוממים – הרגו אין נהרגים

מכות דף ה עמוד ב

מתני'. אין העדים זוממין נהרגין עד שיגמר הדין, שהרי הצדוקין אומרים: עד שיהרג, שנאמר: נפש תחת נפש. אמרו להם חכמים: והלא כבר נאמר ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו, והרי אחיו קיים; ואם כן, למה נאמר נפש תחת נפש? יכול משעה שקבלו עדותן יהרגו? תלמוד לומר: נפש תחת נפש, הא אינן נהרגין עד שיגמר הדין.

גמ'. תנא, בריבי אומר: לא הרגו - נהרגין, הרגו - אין נהרגין. אמר אביו: בני, לאו קל וחומר הוא? אמר לו: לימדתנו רבינו, שאין עונשין מן הדין...חייבי מלקיות מנין? תלמוד לומר רשע רשע. חייבי גליות מנין? אתיא רוצח רוצח. תניא, אמר רבי יהודה בן טבאי: אראה בנחמה, אם לא הרגתי עד זומם, להוציא מלבן של צדוקים שהיו אומרים: אין העדים זוממין נהרגין עד שיהרג הנדון. אמר לו שמעון בן שטח: אראה בנחמה, אם לא שפכת דם נקי, שהרי אמרו חכמים: אין העדים זוממין נהרגין עד שיזומו שניהם, ואין לוקין עד שיזומו שניהם. מיד קבל עליו ר' יהודה בן טבאי, שאינו מורה הוראה אלא לפני שמעון בן שטח. וכל ימיו של ר' יהודה בן טבאי היה משתטח על קברו של אותו העד, והיה קולו נשמע, וכסבורין העם לומר: קולו של הרוג, אמר: קולי שלי הוא, תדעו, למחר הוא מת אין קולו נשמע. אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי: דלמא בדינא קם בהדיה, אי נמי פיוסי פייסיה!

א. עדים זוממים חידוש הוא

דין עדים זוממים הוא חידוש, שהרי מדובר בעדות של שניים מול שניים:

"עד זומם; ... רבא אמר: מיכן ולהבא הוא נפסל; עד זומם חידוש הוא: מאי חזית דסמכת אהני? סמוך אהני[1]! ". ומסביר רש"י: "חידוש הוא - שנפסלין שנים בשביל שנים שאומרים עמנו הייתם, דמאי חזית דסמכת אהני, סמוך אהני - אלא גזירת הכתוב הוא, הלכך אין לך בו אלא משעת חידוש ואילך, משעה שהוזם[2]". אולם הר"ן נתן קצת טעם בדבר:

"הסיבה בזה, לפי **שיותר רחוק שישקרו המזימין מהמוזמין**. שאף על פי ששניהם מכניסין עצמן בדבר הראוי להתברר, אף על פי כן המזימין מכניסין עצמן בזה יותר מהמוזמין, כי המוזמין אולי חשבו שלא ראם שום אדם במקום אחר באותו זמן, ולכן הכניסו עצמן באותו שקר, עם היותו זר, אבל המזימין, אם אין אמת כדבריהם, איך לא יראו מהמוזמין שיודעים האמת בעצמם, שיוכיחו שהאמת אתם, ויעידו זה אנשי אותו המקום שראום שם באותו זמן שאמר שנעשה המעשה ההוא, היה המעשה ההוא או לא היה. הנה אין ספק, שכל זמן שהמוזמים לא יבררו שהאמת כדבריהם, שראוי להאמין המזימין יותר.

ולא יסתור זה מה שאמרו רבותינו ז"ל דעדים זוממין חידוש הוא, דמאי חזית דסמכת אהני, דהם רוצים לומר שאין דרך התורה לסמוך על הנראה מהמעשה אם הוא אמת אם לאו, כי אם על עדות שני עדים, שהרי האמינה התורה שני קלי עולם כל זמן שלא יהו פסולים להעיד, כמשה ושמואל שידענו בהם שלא ישנו שום דבר אפילו בשיחה קלה. הנה אם כן, זה

---

[1] סנהדרין כז, א.

[2] רש"י שם.

שנסמוך יותר כאן על המזימין יותר מהמוזמין, מפני היות דברי המזימין, יותר נראין שיהו אמת, הוא חידוש[3]".

ב. 'הרגו אין נהרגים' - המקור והחילוקים

במשנתנו נראה שהמקור להלכה מיוחדת זו הוא מן המילה 'לאחיו' – עושים לעדים כאשר זממו, רק כשאחיו קיים וכן ביאר רש"י: "לעשות לאחיו - משמע שהרי אחיו עדיין קיים[4]. גם במלקות שנינו: "ונקלה אחיך לעיניך, כי מחית - אגבא דחיי מחית[5]". אולם הריטב"א מקשה על כך: "לאו דנפקא לן מדכתיב לאחיו, דהא ודאי שפיר מיקרי אחיו אפילו לאחר מיתה, וכדכתיב: להקים לאחיו שם בישראל וכתיב קרבו שאו את אחיכם[6]". את הראיה ממלקות הוא דוחה: "ואף על גב דגבי מלקות דכתיב ונקלה אחיך לעיניך, בעינן שיהא אחיך קיים ... התם מדכתיב אחיך לעיניך - שיהא קיים **לעינינו,** ולאו מלשון אחיך בלחוד, אלא הכא לרווחא דמילתא נקטו רבנן 'ועדיין אחיו קיים'". לכן הוא מסיק: "בגמרא לא נפקא לן דהרגו אין נהרגין, אלא מדכתיב: 'כאשר זמם' ושאין עונשין מן הדין, אבל מלאחיו לא נפקא לן מידי[7]". קושיית הריטב"א מלשון אחווה בייבום ניתנת למענה: "ונ"ל ליישב דאח מחמת קורבה שהוא בן אביו או בן אמו ודאי נקרא אח אף לאחר מיתה. אבל אחיך דהכא הוא מפני שאחיו הוא במצות כדאיתא שם (פ"ח) וכיון דמת, דנעשה חפשי מן המצוות, שוב איננו אח[8]":

להבדל זה במקור הדין , ישנן השלכות מספר להלכה. מה יהיה הדין בסעיפי אישום שונים מאשר מוות? הריטב"א לא חילק: "דין הזמה לא חייב הכתוב אלא בשלא עשו מעשה כלל וכדכתיב: 'כאשר זמם' - ולא כאשר עשה כדקיי"ל, וכל ששילם - זה כאשר עשה הוא אפילו בממון שראוי להשתלם, דאע"ג דטעמא דאמרינן שאם הרגו אין נהרגין היא מפני שאין עונשין מן הדין וגבי ממון עונשין מן הדין, מ"מ לא חלקה תורה. וכיון דגבי קטלא קיי"ל כאשר זמם ולא כאשר עשה הוא הדין לענין ממון אף על גב דהוי בדין אהדורי, שאין פירוש הפסוק לצדדין[9]".

---

[3] דרשות הר"ן הדרוש האחד עשר. כמובן, טיעון זה תקף גם לגבי הכחשה, כגון 'עימנו היה הנידון במקום אחר'. הרי אפילו במקרה ש'בא הרוג מרגליו' אין עושים לעדים שהוכחשו כאשר זממו, לפיכך בכל מקרה 'חידוש' ניכר כאן.

[4] בדרך זו הולך גם המאירי (ג ע"א ד"ה זה שביארנו).

[5] סנהדרין י, א.

[6] בתורה תמימה דברים יט אות פ מוסיף פסוקים רבים המשתמשים בביטויי אחווה לאחר מיתה.

[7] חידושי הריטב"א ה, ב.

[8] רש"ש סנהדרין י, א.. אולי ניתן להוסיף שלשון רבים במקורות כגון 'בגווע אחינו' שמביא בתורה תמימה, אינם ראיה, שאין ה'כלל' מת כולו.

[9] ריטב"א ב, ב. ד"ה תדע.

לעומת זאת המאירי, שסבור שמקור ההלכה הוא התנאי: 'עדיין אחיו קיים', צמצם בהכרח הלכה מיוחדת זו לדיני נפשות, שהרי בכל דין אחר אחיו קיים גם לאחר ביצוע פסק הדין:

"יש מדקדקין מכאן, ר"ל ממה שאמר שהרי ממון ביד בעליו ומשלמין, שכמו שאמרו בדיני נפשות: הרגו אין נהרגין, אף בדיני ממונות שלמו אין משלמין. וכל שכן בעדות של מלקות שאם לקו אין לוקין. ואף גדולי המפרשים רמזוה כן בהגהותיהם לענין מלקות **ואין הדברים נראין כלל** שלא הוזכרה דרשא זו בכל התלמוד אלא לענין הרגו ובפ' ד' מיתות למדוה מלאחיו, ומשהרגו אין כאן אחוה וזו שבכאן פירושה שאף בלא שלמו משלמין הואיל ומ"מ להפסיד ממון באו ולא למעט אם שלמו שלא ישלמו **שכל שאפשר בחזרה ודאי מחייבין אותם להחזיר** וכן כתבו בתוספות 'וכן במלקות' ר"ל שאם לקו האחרים- לוקין, ולא נאמר כאשר זמם ולא כאשר עשה אלא לענין הרגו[10]".

כפי שמביא הריטב"א עצמו, גם אם המקור הוא 'כאשר זמם – ולא כאשר עשה', ישנן סברות למעט מהלכה זו תחומים שאינם שייכים למיתה. יש מקום לדון ביישום ההלכה 'ולא כאשר עשה' לגבי ממון, גלות ומלקות.

ג. **ממון.** בממון העלו בעלי התוספות שני טעמים לחייב:

"ועדים זוממין - פירש ריב"א דאפילו שילם על פי העדים זוממין חייבין, דלא שייך בממון כאשר זמם ולא כאשר עשה, דאפשר בחזרה.

ור"י מפרש דלא צריך להאי טעמא, דגבי ממון מחייבינן להו בק"ו דגבי ממון עונשין מן הדין. והא דאמרינן במכות (דף ה:) הרגו אין נהרגים- היינו משום דהתם אין עונשין מן הדין[11]".

לפי הנימוק הראשון של ריב"א הסתפק הרש"ש:

"ולפ"ז צ"ל עוד דאף אם אי אפשר בחזרה כגון שהלך למדינת הים או שאין לו, מ"מ מיקרי אפשר בחזרה כשיעשר או כשישוב לביתו ולא דמי להרגו דאי אפשר בחזרה בשום ענין. אולם עדיין מבעי לי במת ולא הניח אחריו מאומה ואולי דגם זה לא מיקרי כאשר עשה, דהרי לא על ידם מת[12]".

הרב קוק סבור שאין לחלק, ועניינו ממונות במהותם ניתנים להשבה ולתיקון, ולפיכך לא שייך בהם 'כאשר עשה'[13].

ד. **גלות ומלקות** בדומה לכך, עדים שחייבו גלות לוקים, שהרי הנדון חוזר לביתו[14] ובטל ה'מעשה'. מכל מקום במלקות, לכאורה ברור שאין להשיב את ההלקאה, ויש להימנע מלהלקות הזוממים משום 'ולא כאשר עשה'.

---

[10] מאירי ג, א.

[11] תוספות מסכת בבא קמא דף ד עמוד ב ד"ה עדים זוממים.

[12] בבא קמא ד ע"ב.

[13] באר אליהו חו"מ סימן א ס"ק כא.

[14] עיניים למשפט. ואני מסתפק: מה יהיה הדין אם בינתיים, בין הגלות להזמה, מת הכוהן הגדול והגולה חזר בלאו הכי לביתו?

וודאי שכך הדבר לפי פירושם השני של התוספות. הדין 'הרגו אין נהרגים' מסתמך על הכלל 'אין עונשים מן הדין'. כיוון שהוא תקף גם לגבי מלקות, אין להענישם. רבינו חננאל מפרש כך משפט בסוגייתנו:

"חייבי מלקיות מנין? תלמוד לומר רשע רשע. חייבי גליות מנין?". רש"י ביאר[15]:

"מנלן דאין לוקין אלא אם כן נגמר הדין תחלה על פיהם" ולפי זה אין הדבר שייך לדיוננו, אולם רבינו חננאל הבין: "מה בחייבי כריתות ובחייבי מיתות אין עונשין ואין מזהירין מן הדין, כך חייבי מלקיות".

לפיכך ברור שגם דעתו לפטור עדים זוממים מדין מלקות. אלא שהרמב"ם חייב זוממים שהלקו על פיהם במלקות:

"נהרג זה שהעידו עליו ואחר כך הוזמו אינן נהרגין מן הדין, שנאמר כאשר זמם לעשות ועדיין לא עשה ודבר זה מפי הקבלה, אבל אם לקה זה שהעידו עליו לוקין, וכן אם יצא הממון מיד זה ליד זה בעדותן חוזר לבעליו ומשלמין לו[16]". השגת הראב"ד: נהרג זה שהעידו עליו וכו'. א"א: שבוש הוא זה.

לפסק זה של הרמב"ם ניתנו הסברים רבים[17]. מכל מקום נראה שפירש את דברי הגמרא בעניין מלקות כרש"י.

ר' חיים סולובייצ'יק מציע שהמחלוקת תלויה בשאלה "מהו יסוד הפטור של 'כאשר זמם ולא כאשר עשה': העשייה (עונש הנידון) היא הפוטרת את העדים, או החסרון של 'כאשר זמם'., שכשנעשה העונש בהנידון שוב אין כאן 'זמם' אלא 'עשה'[18]".

"דעת הראב"ד, דכל עיקר הך דינא דכאשר זמם ולא כאשר עשה, היינו משום דבעשה נתבטל הזמם לעשות[19]", ולכן אם כבר לקה, אינם לוקים. אולם לדעת הרמב"ם גדר ה'מזימה' נותר על כנו, מאחר שלא ניתן לכנות מכות שנתנו שלא כהוגן מלקות, "דעצם החיוב הוא שמשוה אותן לדין מלקות, א"כ בהוזמו העדים נמצא דלא הויין מלקות כלל, ועל כן לא מקרי עשה".

ה. 'הרגו אין נהרגים' – הסבר מחשבתי

הלכה זו חלקו עליה הצדוקים, ואכן היא מעוררת פליאה. אם נחתם דין מוות על פי העדים – הם נהרגים. אולם אם כבר הוציאוהו אל הפועל- הם פטורים! הכיצד?

בעיקרו של דבר, הלכה זו "היא גזרת הכתוב[20]", אולם לא נמנעו רבותינו מלחפש בה טעם.

בהקשר זה, מפורסמים דברי הרמב"ן:

---

[15] ד"ה חייבי מלקויות מנלן.

[16] רמב"ם הלכות עדות פרק כ

[17] מרוכזים בבירור הלכה ה עמוד ב ציון ג, אות ג. בירור זה היה נר לרגלי גם בכל הנאמר עד כה.

[18] אישים ושיטות לרב זוין, עמוד 53 במהדורת תשל"ט.

[19] חידושי ר' חיים הלוי הלכות עדות פרק כ הלכה ב.

[20] שיטה מקובצת כתובות לג, א.

"משפט העדים המוזמין בגזרת השליט, שהם שנים ושנים, והנה כאשר יבואו שנים ויעידו על ראובן שהרג את הנפש ויבואו שנים אחרים ויזימו אותם מעדותם צוה הכתוב שיהרגו, כי בזכותו של ראובן שהיה נקי וצדיק בא המעשה הזה אילו היה רשע בן מות לא הצילו השם מיד ב"ד, כאשר אמר (שמות כג ז) כי לא אצדיק רשע. אבל אם נהרג ראובן, נחשוב שהיה אמת כל אשר העידו עליו הראשונים, כי הוא בעונו מת ו**אילו היה צדיק לא יעזבנו ה' בידם**, כמו שאמר הכתוב (תהלים לז לג) ה' לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו. ועוד **שלא יתן ה' השופטים הצדיקים העומדים לפניו לשפוך דם נקי,** כי המשפט לאלהים הוא ובקרב אלהים ישפוט. והנה כל זה מעלה גדולה בשופטי ישראל, וההבטחה שהקב"ה מסכים על ידם ועמהם בדבר המשפט. וזה טעם ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' (פסוק יז), כי לפני ה' הם עומדים בבואם לפני הכהנים והשופטים, והוא ינחם בדרך אמת[21]".

הרקנטי הדגים רעיון זה:

"אם נהרג בעידי שקר בודאי חטא בכיוצא בזה שהוא היה ראוי לכך, ונמצא אלו שהעידו עליו אף על פי שהוזמו גברא קטילא קטלו, ומרשעים יצא רשע, כענין שאמרו רז"ל [מכות י ע"ב] בהורג שוגג הקדוש ברוך הוא מזמנן לפונדק אחד וכו'. אמנם קודם מעשה- דם נקי רצו לשפוך ועל כן נדונין, וזהו בסיבת שהשכינה שרוייה עם הדיינים, וכשכוונתם לשם שמים אין דבר מקולקל יוצא משם...[22]":

זהו טעם 'רמזי ואגדי[23]' . עוד יש להקשות שבסוגייתנו עצמה מובא כיצד הרג רבי יהודה בן טבאי עד שלא כדין. וכתבו על כך בעלי התוספות: "רבי נתן אומר קרא והטה - הכא ובמכות גבי יהודה בן טבאי שהרג עד זומם ובהאשה רבה (יבמות דף צו:) גבי הא שנקרע ס"ת בחמתן - לא פריך ומה בהמתן של צדיקים אין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה צדיקים עצמם לא כל שכן- אומר ר"ת דלא פריך בשום מקום אלא גבי אכילת איסור שגנאי הוא לצדיק ביותר[24]".

אם כן, צדיקים עלולים לחטוא בשפיכת דמים שלא כדין. כמו כן ניתן לכאורה להוכיח, שהריגת זוממים איננה תלויה בצדקת הנאשם: "הא אף כי ידעינן שהנדון חייב מיתה נהרגין העדים כדאמרינן בבבלי (דף ה') באו שנים והעידו שהרג ובאו ב' והזימום ואמרו בע"ש היה המעשה נהרגין דבעידנא דקא מסהדי לאו בר קטלא הוא[25]". אולם יש המיישמים את עקרונו של הרמב"ן אפילו כאן:

---

[21] רמב"ן דברים פרק יט.

[22] ריקאנטי שם.

[23] תורה תמימה דברים יט אות פ. " ועיקר טעם יודי בזה נעלם מאיתנו". הקרוב לדעתו הוא הסבר הרב מברטנורא שנביא בהמשך.

[24] תוספות מסכת שבת דף יב עמוד ב.

[25] שיירי קרבן מסכת מכות פרק א דף ג עמוד א.

" 'אם לא שפכת דם נקי': וא"ת והיאך באת תקלה ע"י צדיק זה דהא בהמתן של צדיקים אין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידן? וי"ל שהעד ההוא **היה חייב מיתה מעבירות אחרות** וכאותה שאמרו בפרק השוכר (ב"מ פ"ג ב') על רבי אלעזר ברבי שמעון הוא ובנו בעלו נערה המאורסה ביום הכפורים[26]".

לפי זה מובן מדוע הקפיד רבי יהודה בן טבאי לבאר לציבור שאין זה קולו של המת שנשמע, שאין להפליג בקדושתו של המנוח[27], אולם בעינה עומדת העובדה ששמעו בן שטח כינה את הריגתו שפיכת דם נקי[28].

המהר"ל כדרכו מעמיק בעניין. מטרתו של בית דין איננה להעמיד צדק בעולם. לזה נועד משפט המלך. על בית דין לקיים את משפט התורה. כל זמן שמדובר במזימה, הרי היא בתחום שיפוטו של בית דין, ויש להעניש את הזוממים. אולם מרגע שהתבצעה הוצאה להורג, המעשה נעשה בידי בית דין ודינם של הזוממים עובר לידי שמים.

"עדים זוממין לא עשו מעשה רק שחשבו לעשות. וכדכתיב ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו, והוא ענין מחשבה בלבד וכדכתיב (איכה ב') בצע ה' את אשר זמם וכן (תהלים ק"מ) זממו אל תפק.. ומפני שענשו של עד זומם מפני אשר זמם לעשות לאחיו, לכך כאשר המחשבה עוד בנמצא וזהו קודם שהרגו שאז נמצא המחשבה וניכר המחשבה כאשר בית דין עוסקים בעדות זה ואז שייך ובערת הרע מקרבך, אבל כאשר נעשה הדין ושוב אינו נמצא עוד מחשבת העדות ואין כאן רושם מעשה, שאילו הרגו בידים אף שכבר עבר, הלא עשה המעשה והמעשה הוא לפנינו, אבל המחשבה אם נהרג לא נקרא המעשה על שמו כי ב"ד עשו ואין מצד השכל שיהיה חייב מיתה. אל יקשה לך שיהיה החוטא נשכר מי שעשה החטא, ועל זה אמרנו כי משפטו אצל הש"י, וכאשר הדור הוא דור צדיק לא ינקה הש"י אדם כמו זה רק אל פניו ישלם לו, כי הש"י משגיח בישראל לאבד החוטאים מן הדור ולתקן את ישראל כאשר היה הש"י עם ישראל אז הוא ית' מאבד הרשעים ועושה דין בהם.

שאם חטא וגרם לאחד מיתה אין ראוי שימות בב"ד אחר שאין כאן מעשה, ואם הוא פחות אפילו כחוט השערה בית דין לא יעשו אף כחוט השערה יותר מן האמת והצדק, והקב"ה יתן לו דינו הצדק בלא פחות ולא יותר[29].

בדומה לדבר, יש שלקחו דוגמה מן הפטור של מעביר כל זרעו למולך[30]. יש דברים שאין להם כפרה בבית דין של מטה.

---

[26] ריטב"א מכות ה, ב.

[27] הרי הדגמה נוספת לעקרון של הרמב"ן:

"אמר אמימר: .. אמרה מאיס עלי - לא כייפינן לה. מר זוטרא אמר: כייפינן לה. הוה עובדא ואכפה מר זוטרא, ונפק מיניה רבי חנינא מסורא. ולא היא, **התם סייעתא דשמיא הוה**" (כתובות סג, ב).

[28] ונקי הוא חף מפשע אובייקטיבית: "תנו רבנן: מניין ליוצא מבית דין חייב, ואמר אחד יש לי ללמד עליו זכות מניין שמחזירין אותו - תלמוד לומר נקי אל תהרג" (סנהדרין לג, ב).

[29] באר הגולה באר שני .

[30] צרור המור דברים פרק ה.

"הגאונים כתבו הטעם שמאחר שהערימו שלא בשעת חמום מריבה ונקמה ושהוכפלה עבירתם ברציחה ועדות שקר אינם ראויים לכפרה ומתוך כך אין ענשם מסור לבית דין וכדרך שאמרו למעלה בסוגיא זו הוא שעושה מעשה במזיד לא יגלה כי היכי דלא ליהוי ליה כפרה[31]".

טעם זה קשה לעכלו. שמא היינו פוטרים את אייכמן מאחר שגדול עוונו מנשוא? אולם יש לטיעון זה מקורות נוספים:

"איתא במדרש .. . ר"א: אם נעשה דין למטה אין דין למעלה. ואם לא נעשה דין למטה יש דין למעלה. ויש לפרש על פי הדין בעדים זוממין הרגו אין נהרגין ... אם נעשה הדין למטה דהיינו שלא הרגו עדיין דזה היה דין צדק דהא נעשו זוממים. אז אין דין למעלה דאין נמסר לשמים רק הבית דין יהרגו להזוממין. ואם לא נעשה דין למטה רצה לומר כשהרגו שלא כדין. אזי יש דין למעלה דדין הזוממים נמסר לשמים לכן הרגו אין נהרגים[32]":

נפנה לטעמים 'ארציים' יותר:

הצעה פשטית היא, שדין זוממים חידוש הוא, ואין לך בו אלא חידושו. להציל הנידון.

"ולי נראה הטעם דעדים זוממים חידוש, דמ"ש סמכת אהני סמוך אהני? והתורה אמרה לסמוך על המזימים כדי להציל הנדון, דכתיב: 'והצילו העדה'. דליכא למימר אי משום הצלה לא יהרגו גם העדים דא"כ לא יהרג אדם מעולם דכל העדים הויא להו עדות שאי אתה יכול להזימה, אבל אחר שכבר נהרג להציל העדים – הדרינן לקמייתא[33]".

טעם זה נקטו האחרונים לפטור את העדים אפילו הרגו את הנידון בעצמם.

"הקשו האחרונים (הגאון ר' יוסף שאול נתנזון זצ"ל בעל השואל ומשיב ועוד) דאמאי אמרינן: כאשר זמם ולא כאשר עשה, הא כתיב: יד העדים תהיה בו בראשונה, וא"כ הא בלא זה חיבים מטעם רוצח. (והגם דרוצח צריך התראה, מ"מ הכנסה לכיפה יש אפילו בלא התראה, וכאן במשנה מבואר לכאורה דפטורים לגמרי) והנה...שפת אמת תירץ, דהנה באמת הא עד זומם חידוש הוא, דאמאי חזית דצייתיה להני ציית להני, דילמא הראשונים אומרים אמת, רק דעד זומם חידוש הוא (ב"ק ע"ב ע"ב), דכך חידשה התורה דהאחרונים מהמני, אבל אם הרגו דהוי כאשר עשה, ואם כן לא מיחייבי משום הזמה, דהא התורה אמרה כאשר זמם ולא כאשר עשה, רק שאתה רוצה לחייבם מטעם רוצח משום דהרגו, על זה אמרינן מאי חזית דצייתית להני ציית להני, ואמרינן ראשונים אומרים אמת דהרג, ואם כן פטורים ממיתה כנ"ל[34]".

לנימוק זה ניתן לצרף השערה מפתיעה:

"משום דאם היה נדון חי דילמא היה מודה לעדים הראשונים שלא יהרגו אותם[35]".

---

[31] מאירי ג, א.

[32] חנוכת התורה דברים פרק ד.

[33] שיירי קרבן ירושלמי פרק א דף ג עמוד א.

[34] שפת אמת מסכת מכות דף ה עמוד ב

[35] אורים ותומים סימן לח, אות א.

"מכל מקום, זה עיקר החידוש בעדים זוממים, שהמזימים נאמנים לחלוטין. ללא החידוש הייתה פה הכחשה, ואמנם הנידון לא היה נהרג, אך אם היה מי הורג אותו – היה פטור מספק. חדשה תורה שמזימי העדים המחייבים מזכים את הנידון באופן מוחלט – אם עדיין בחיים חייתו[36]".

אולי פשוט מדובר בשמירה על מעמד בית דין.

"לפי שכבוד בית דין ויראתו הוא עמוד התורה ושרשיה להדרכת העם במצות ולשישמעו את דבריהם רצה הקדוש ברוך הוא שימסר אליהם ביאור המצות והכרעות הדעות ולא יהיה מקום לנביא בזה כדי שלא יפול בהם חשד כלל וכמו שעשה בענין העדים הזוממים שאם הרגו אין נהרגים מפני כבוד בית דין[37]".

ישנה נפקא מינא מעשית בין הטעמים: מה יהיה כשמדובר בשני נידונים, האחד נהרג והשני טרם הוצא להורג?

ויש לעיין כשמעידים ששנים שלמים דקרו ברומח לא' ונגמר דינם. וא' כבר נהרג ע"פ ועד שלא הרגו השני- הוזמו העידים אין לקיים בהם כאשר זמם, לפי שהסביר הרמב"ן.. דלכן ולא כאשר עשה זה שבח לשופטי ישראל שלא יבא תקלה ע"י והובטחו שאם כבר עשו בודאי האמת עם הראשונים יע"ש. ולפ"ז באופן הנ"ל כיון שא' נהרג ע"פ עדות הי' ראוי לנו לומר שלא לקיים כאשר זמם בשביל זה שלא נהרג דעכ"פ נתוודע לנו שהאמת אתם דלא הי' הקדוש ברוך הוא נותן מכשול לבית דין.

ובאמת י"ל דדברי רמב"ן שם **אינם אלא דברי אגדה** ... למידרש טעמי' דקרא והמתקת דברים, אבל אינם לדינא[38]". גם לנימוק של כיבוד בית דין וסופיות הדיון, יש לפטור במקרה כזה. אך לדעה שהזמה מתקבלת כדי לפטור הנידון – יש מקום לחייבם. בוודאי לפי מדרש הפסוקים – עדיין אחיו קיים, ולפחות חלק מעדותם מוגדר עדיין 'מזימה' ולא עשייה. הבדל נוסף יהיה במקרה שמת הנידון מאליו טרם ההזמה. אין צורך לשמור על כבוד בית דין, אולם אין צורך בקבלת ההזמה כדי להציל את הנידון, ולפיכך יפטרו העדים[39]. ייתכן שלפנינו הבדל נוסף בין הדעות באשר למקור הדין בפסוק. לפי רש"י והמאירי 'אחיו' אינו קיים, אז הדין לחייב זוממים לכאורה אינו תקף. לעומת זאת לדעת הריטב"א, העד אכן 'זמם' ולא 'עשה' ויהיה ניתן לחייבו.

נסיים בטעם פשטי ומעשי: מניעת נקמת דם מתגלגלת:

"מה טעם הרגו אין נהרגין ... שאם היו נהרגין נמצא **שאין לדבר סוף** שיהיו קרובי הנהרג מביאין עדים אחרים להרוג המזימין וכן קרובי הנהרגין וכן עד סוף העולם[40]".

---

[36] שבט מיהודה לרב אונטרמן (שער שלישי סימן ז').

[37] אברבנאל דברים פרק יז.

[38] שו"ת כתב סופר חו"מ סימן א.

[39] הרב אונטרמן.

[40] ר' עובדיה מברטנורא דברים פרק יט. דוגמה למה שהוא רוצה למנוע, הוא מעשה שמעון בן שטח במכשפות:
"...ויכלו להם והוציאום ותלאום כולם, ונתקנאו קרוביהם בדבר, ובאו שנים מהם וכוונו דבריהם והעידו על בנו של שמעון בן שטח חיוב מיתה ונגמר דינו..." (רש"י מסכת סנהדרין מד, ב).

יופרו מזימות אויבינו ונזכה להעיד אך טוב אחד בשני.